

Небојша ПОРЧИЋ
Филозофски факултет
Београд

СЛУЧАЈ УРСА ПЕРКЛУЗА

Апстракт: Успостављањем до сада незапажене везе између два одавно позната документа из дубровачког архива стиче се целовит увид у поступак репресалија који је српски краљ Стефан Урош II Милутин спровео против Дубровчана између 1284. и 1294. године због штете нанесене Урсу Перклузу, Которанину пореклом из јужноиталијанског града Транија. Расветљавање овог случаја уједно појашњава неке појединости везане за српско-дубровачке односе, присуство странаца у тадашњој Србији и деловање српског државног апарата.

Key words: Middle Ages, Serbia, Kotor, Dubrovnik, reprisals

Већ у првом таласу дубровачких архивских података, који је средином 19. века заплуснуо тек рођену српску медијевистику – у збирци докумената чије је текстове преписао дубровачки православни свештеник Ђорђе Николајевић, а објавио под својим именом његов недостојни колега Павле Карано-Твртковић – нашао се и текст једног писма следеће садржине: *Краљевства ми љубљеном жупану Твртку. Знај да је узета Урсету лађа с иметком и да много писа краљевство ми кнезу дубровачком и свим Дубровчанима. Тамо посла краљевство ми Урсету. Тако ти мога живота и моје љубави, онима који буду долазили тамо код тебе по својим пословима, како будеш могао, одузми им и дај Урсети, а оне који ти буду ишли на трг краљевства ми не узнемиравај. И да види краљевство ми како ћеш ми обавити овај посао, јер огрешили смо се о овог човека. Освети га. Стефан Урош краљ.*¹ Текст исписан средњовековним српским језиком и писмом на пергаменту у чијем се доњем делу јасно издвајају

¹ *Српски споменици* (собрани трудом Павла Карано-Твртковића), Београд 1840, бр. 34.

потпис и остаци печата² несумњиво је указивао Николајевићу да пред собом има оригинални документ, али одсуство датумске белешке и помињање тадашњој историографији непознатих личности жупана Твртка и Урсете отежавало је датовање. Ни потпис *Стефан Урош краљ* није био од веће помоћи, јер је грађа са којом је Николајевић долазио у додир показивала да тај потпис може да се односи на чак три српска средњовековна краља, чије су владавине обухватале скоро цео један век – Стефана Уроша I, Стефана Уроша II Милутина и Стефана Уроша III Дечанског. Због свега тога, Николајевић је мимо свог обичаја одлучио да уз издање овог писма не ставља никакву белешку о времену настанка. Ипак, док је друге документе у којима је као једини основ за датирање видео име Стефан Урош везано за време Стефана Уроша I,³ писмо жупану Твртку сместио је између докумената које је датовао 1289. и 1292. годином, чиме га је практично приписао Стефану Урошу II Милутину.

Наредни знаменити издавач српске средњовековне грађе дубровачког архива, Франц Миклошич, није видео никакав разлог за овакво издвајање писма жупану Твртку, па га је у својој збирци придодео осталим документима са именом Стефан Урош, подразумевајући да је реч о Стефану Урошу I.⁴ Међутим, пошто је Љубомир Ковачевић убедљиво оспорио везу других докумената из ове скупине са Урошем I и упутио на Милутина као правог ауктора,⁵ писмо жупану Твртку поново је почело да се приписује овом познијем владару и смешта на поближе неодређено место у широким хронолошким оквирима његове владавине.⁶ Ти оквири коначно су сужени тек када је Константин Јиречек повезао *краљевства ми љубљеног жупана Твртка* са Твртком, жупаном Дубровнику суседне српске жупе По-

² Снимак документа доступан је у Архиву САНУ, Стара збирка бр. 443, табла 41.

³ *Србски споменици*, бр. 22–25.

⁴ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, бр. 55. Остали документи са именом Стефан Урош објављени су под бр. 51–54.

⁵ Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака у српској историји*, Годишњица Николе Чупића 3 (1879) 432–436.

⁶ Уп. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije VI* (sabrao i uredio T. Smičiklas), Zagreb 1908, бр. 137–140 (писмо жупану Твртку издато је под бројем 140).

пово, о чијој је делатности пронашао у најстаријим сачуваним дубровачким нотарским књигама податке из 1280–1285. године.⁷ До душе, у следећој и за сада последњој великој збирци издања српских средњовековних докумената из дубровачког архива, приређивач Љубомир Стојановић поново је уз текст писма ставио прилично неодређену хронолошку одредницу „после 1282“, дакле, године у којој је Милутин дошао на власт,⁸ али заинтересованим истраживачима било је јасно да време настанка овог документа треба тражити у првим годинама Милутинове владавине.

На Јиречеково повезивање Твртка из краљевског писма са поповским жупаном из нотарских записа није утицала само истоветност имена и титуле. Готово сви, од сразмерно бројних записа који помињу Твртка од Попова, тичу се жалби дубровачких поданика због отимачина, а често и злостављања, које су претрпели од жупанових људи. При том, са изузетком случаја из октобра 1282, када је било речи о заседању станка, традиционалног српско-дубровачког пограничног суда, поводом стоке отете једном Дубровчанину,⁹ сви записи односе се на сразмерно кратко раздобље од лета 1284. до првих месеци 1285. године. Тако је око Видовдана 1284. опљачкан и претучен Палме Бисте Геталдић, у првој половини августа исту судбину доживели су Ратко Бобаљевић и Радоје Меленовић, док је вероватно крајем тог месеца опљачкана удовица Марина Дончела, а почетком децембра крзнар Храниша.¹⁰ Донекле необичан изгред десио се 12. јануара 1285, када су тројицу дубровачких рибара напала двојица посланика жупана Твртка, који су се барком враћали из Дубровника – под претњом мачем отели су рибарима све уловљене ри-

⁷ К. Јиречек, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* I, Wien 1912, 12; III, Wien 1914, 16, 49 (српски превод у: К. Јиречек, *Историја Срба* II, Београд 1952², 16, 237, 282). Записе из ових нотарских књига објавио је Г. Чремошник, *Канцелариски и нотариски списи (1278–1301)*, Београд 1932.

⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I-1, Београд – Сремски Карловци 1929, бр. 37.

⁹ *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 263. О станку: В. Богишић, *Станак по дубровачком закону из 1272. године*, Гласник СУД 44 (1877) 197–231; уп. такође *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 696–698 (С. Ћирковић).

¹⁰ *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 376, односно 355, 358 и 369.

бе, вредне више од осам гроша, а када су их ови упитали зашто тако поступају, одговорили су: *Пошто дубровачки кнез и Дубровчани чине нашим шта хоће, чинимо и ми вама. Идите вашем кнезу па се жалите.*¹¹ Најзад, нешто више од два месеца касније забележено је јемство неколицине људи из околине Дубровника да ће на предстојећи станак између жупана Твртка и Дубровчана довести извесног Прводрага Обрадовића, којег је један Дубровчанин теретио да му је отео 16 перпера.¹²

Када се овакав садржај дубровачких записа о поповском жупану Твртку сагледа у светлу писма којим *Стефан Урош краљ* поручује *љубљеном жупану Твртку* да пљачка дубровачке намернике у својој области надлежности како би надокнадио штету нанесену *Урсети*, успоставља се јасна узрочно-последична веза. Њену суштину чини механизам репресалија, средњовековни обичај који је припадницима једне заједнице давао за право да штету нанесену од стране припадника неке друге заједнице настоје да намире не само од починоца него и од сваког другог припадника његове заједнице. У овом случају Милутин је наредио Твртку да штету коју су Дубровчани нанели Урсети надокнади применом репресалија против њих у области којом управља, после чега почиње низ пљачки и злостављања дубровачких поданика, чији су виновници Тврткови људи. Јиречек, додуше, није образложио везу коју је очигледно успоставио, али то су постепено учинили каснији истраживачи чију су пажњу ова збивања привукла – Михаило Динић, Владимир Мошин, Сениша Мишић, Милош Благојевић и Сима Ћирковић. Њиховим запажањима овакав след догађаја је у потпуности реконструисан. Једино се још на основу временског распореда забележених изгреда може додати закључак да је Милутиново писмо о спровођењу репресалија вероватно настало у пролеће 1284. године.¹³

¹¹ *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 371.

¹² *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 377.

¹³ Чини се да отимање стоке из октобра 1282. године није могло имати везе са овим случајем. Поред временске удаљености од скоро две године, у прилог томе нарочито говори податак да је поводом те отимачине одржан посебан станак. Иначе, у попису фотографија које се чувају у Архиву САНУ под ознаком Стара збирка бр. 443 стоји да је писмо жупана Твртка настало

Разлог за то што нико од ранијих истраживача није указао на овај вероватни ужи хронолошки оквир за настанак Милутиновог писма жупану Твртку лежи у томе што су они у тексту писма и са њим повезаних нотарских записа тражили одговоре на нека друга питања. Динића је, на пример, занимала сама личност жупана Твртка као припадника хумско-требињске властеле и он је утврдио да се ради о праунуку по мушкој линији хумског кнеза Мирослава, брата оснивача немањићке владарске династије Стефана Немање.¹⁴ Мишић је, пак, пажњу усмерио на податке о историјској топографији простора где су се догађаји одвијали,¹⁵ Благојевић на сазнања о природи жупанске титуле и надлежностима које су за њу везиване у овом раздобљу,¹⁶ а Ћирковић на појединости које расветљавају поступак репресалија,¹⁷ док је Мошин превасходно био привучен Милутиновим писмом као предметом дипломатичке анализе.¹⁸ Заиста, писмо жупану Твртку посебно је занимљиво у дипломатичком смислу – оно је једно од свега неколико сачуваних немањићких владарских писама из 13. века, пружа ретко добар увид у рани развој немањићког канцеларијског брзописа и једини је сачувани писани траг управне преписке између органа врховне и месне власти у немањићкој држави на српском језику.¹⁹ Осетивши добро ову интерну или, како сам

„око 1284“ – ко је, када и на основу чега одредио овај досад најпрецизнији датум настанка документа није могуће утврдити јер је на изради списка учествовао већи број сарадника током дужег времена.

¹⁴ М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 5.

¹⁵ С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 156, 234. Мишић такође подробније разрађује Динићеву поставку о пореклу жупана Твртка – *исто*, 54, 278.

¹⁶ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001², 44.

¹⁷ *Лексикон српског средњег века*, 249 (С. Ћирковић). Овом приликом, Ћирковић је сузио време настанка документа на „око 1285“.

¹⁸ В. Мошин, *Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа*, ИЧ 18 (1971) 54–56.

¹⁹ Од писаног саобраћаја ове врсте сачуване су још само Душанове простагме кефалији Рајку и хиландарском игуману Калинику, писане на грчком језику (А. Соловјев – В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936, бр. 4; Д. Живојиновић, *Простагма цара Стефана Душана хи-*

каже, „поверљиву“ природу писма, Мошин јој је додао још један не-свакидашњи састојак заступајући мишљење да је Милутин ово писмо у целини својеручно написао. С тим у вези, понудио је и објашњење како је такав поверљив документ доспео у дубровачке руке – када се погранични суд између Твртка и Дубровчана, који је очекиван марта 1285. године коначно састао, поповски жупан донео је као оправдање за своје поступке писмо свог владара о спровођењу репресалија и предао га Дубровчанима, који су га похранили у свој архив.

Наведена Мошинова претпоставка о окончању случаја Тврткових репресалија против Дубровчана остала је до данас једина која је понуђена. Но, то и није претпоставка о окончању случаја у целини, јер она говори само о могућности да је очекивани станак заиста одржан и да је на њему Милутиново писмо, које је основни предмет Мошинове пажње, доспело у руке Дубровчана. Много важнија питања о томе како је случај решен, па и о томе ко је уопште био тај *Урсета*, ради чије су одузете имовине репресалије уведене, остављена су без одговора. Озбиљни одговори на ова питања нису ни били могући само на основу Милутиновог писма и дубровачких нотарских записа, али у објављеној грађи дубровачког архива постоји један документ који открива недостајући епилог приче о Твртковим репресалијама. Реч је о нотарској исправи коју је 8. децембра 1294. године у Котору, најважнијем немањићком граду на јадранској обали, саставио тамошњи нотар Тома из Фирма.²⁰ У тој исправи особа која се представља као *Урсо Перклузо из Транија, сада житељ горепомену-те земље Котора*, саопштава да је својевремено између њега и *грађана и општине Дубровника* избио спор око *једне оружане лађе коју су ми одузели људи горепомену-те земље Дубровника*, те да је тим поводом примио *од господина краља Уроша писма о плењењу људи горепоменутог града Дубровника*. Пошто, међутим, сада жели да са Дубровчанима живи у пријатељству, Урсо користи присуство у Котору дубровачког посланика Савина Бундића да му преда *писмо које*

ландарском игуману Калинику, Стари српски архив 6 (2007) 105–106). При том, у оба наведена случаја управна природа дописа донекле је нарушена тиме што су њихови примаоци уједно били и заинтересоване стране у споровима који су дотичним дописима решавани.

²⁰ *Diplomatički zbornik VII*, Zagreb 1909, бр. 171.

ми је краљ Урош сачинио о плењењу, оглашавајући његов текст *по-ништеним и неважећим* и заклињући се да у потпуности одустаје од потраживања у вези са реченом лађом и свим што сам на тој лађи имао. На крају, обавезује се да ни он ни неко други у његово име неће поводом ранијег спора позивати ниједног Дубровчанина на одговорност *ни пред краљем Србије ни пред било којим другим бароном или судијом, односно градским кнезом* – ако тако нешто ипак учини, потпада под казну од 1 000 перпера, коју треба да плати *господину краљу*, док Дубровчани добијају право да штете претрпљене због таквог његовог поступка надокнаде *плењењем свих мојих ствари где год се оне нађу*.

Овај документ није прошао незапажено у науци. Колико се могло утврдити, први је на њега обратио пажњу Павао Буторац. Према његовом тумачењу, Урсова лађа заплена је у склопу которско-дубровачког поморског рата који је избио ујесен 1285. године после одбијања которских власти да врате Дубровнику богати поклад покојног српског великаша Десе, а Урсова изјава из 1294. означила је окончање непријатељстава између два града.²¹ У исти склоп изјаву је сместио и Јосип Лучић, уз додатак да су ратна дејства била ограничена на море само до 1290. године, када је на подстицај Которана краљ Милутин и с копна напао Дубровник, приморавајући становништво из градске околине да уточиште потражи унутар зидина града.²² Најзад, закључке ове двојице истраживача у погледу Урсове изјаве поновила је Марица Маловић-Ђукић.²³ Она је, међутим, истовремено изразила одређену уздржаност према појединостима из њихове слике ширих околности у којима је штета Урсу Перклузу нанесена, наглашавајући да је одбијање Которана да врате поклад „веро-

²¹ P. Butorac, *Teritorijalni razvitak Kotora*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku 10–11 (1966) 66–67. О околностима настанка спора око Десиного поклада и његовом садржају видети М. Маловић-Ђукић, *Поклад жупана Десе*, Зборник радова са научног скупа „Краљ Владислав и Србија 13. века“, Београд 2003, 31–39.

²² J. Lučić, *Pomorsko-trgovački odnosi Dubrovnika i Kotora u 13. stoljeću*, Pomorski zbornik 6 (1968) 426–427.

²³ M. Malović-Đukić, *Kotor u 13. i 14. vijeku* (neobjavljena doktorska disertacija), Београд 1987, 30–31.

ватно“ било „један од узрока“ међусобних чарки на мору, да у изворима нема потврде да је одмах по одречном одговору которских власти уследила званична дубровачка објава рата, те да о Милутиновом копненом нападу говори само позни дубровачки историограф Јуније Рестић.

Пажљивије проучавање Буторчевог и Лучићевог приказа збивања још више подстиче сумње у његову веродостојност. Наиме, Рестићеве вести о которско-дубровачком сукобу после 1285. године своде се на једну реченицу уклопљену у излагање о настанку дубровачког женског манастира Свете Кларе – дубровачке кларисе обитавале су у почетку ван града, али су се преселиле унутар зидина у време дубровачког архиепископа Бонавентуре, јер је Милутин на подстицање Которана *са којима је још трајао раздор (differenza) око поклада који су узели* често упадао на градску територију.²⁴ Цела драматизирана прича о томе како су посланици које су Дубровчани упутили у Котор да траже повраћај поклада одмах по пријему одречног одговора објавили рат и како су борбе дуго вођене искључиво на мору пре него што их је Милутин пренео на копно – у ствари је творевина дубровачког филолога и историографа с почетка 19. века Франческа Апендинија,²⁵ коју је потом усвојио и Јосип Ђелчић.²⁶ Насупрот томе, као што је то на другом месту приметила Марица Маловић-Ђукић, средњовековни извори не помињу поклад жупана Десе као предмет которско-дубровачких спорова после 1285. године.²⁷ Пошто се све наведено узме у обзир, чини се да би било основано претпоставити да је после збивања око Десиного поклада у которским и уопште српским односима са Дубровником било напетости, можда чак и обоостраних изгрета на копну и мору, али да до отвореног сукоба није

²⁴ *Chronica ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae* (digessit S. Nodilo), Zagrabiae 1893, 101. При том, 1290. година није наведена као време упада него као време Бонавентуриног доласка на архиепископски положај, на којем је остао све до 1312.

²⁵ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* I, Ragusa 1802, 282.

²⁶ G. Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Zara 1880, 87. Буторцац се уосталом у свом раду и не позива на Рестића него само на Апендинијево и Ђелчићево писање.

²⁷ М. Маловић-Ђукић, *Поклад жупана Десе*, 35.

дошло. Уосталом, 1289. године, управо усред тог „критичног“ раздобља, краљ Милутин као владар српске државе и његова мајка краљица Јелена као господар српских области у приморју издали су Дубровчанима повеље о поседовању и несметаном коришћењу *земаља и винограда и орања* које су држали у време Уроша I.²⁸

Сплет околности у који су ранији истраживачи смештали изјаву Урса Перклуза из 1294. године очигледно није био баш онакав каквим су га они представљали. Но, чак и да је такав сплет околности постојао, веза између њега и Урсове изјаве више је него танка – она се своди на пуку претпоставку да је до заплена Урсове лађе дошло у склопу дубровачко-которских непријатељстава после 1285. и на погрешно схватање да је документ из 1294, који има сва обележја једне приватне изјаве, некакав међудржавни споразум који та непријатељства окончава.²⁹ С друге стране, ако се Урсова изјава суочи са Милутиновим писмом жупану Твртку, већ на први поглед успостављају се бројне опипљиве везе, од латинског имена Урсо или Урсета које није могло бити превише често међу Милутиновим поданицима, преко отете лађе и ствари на њој као предмета спора, до одлуке српске стране да се надокнада изврши путем репресалија. Наравно, далеко најзначајније је изричито помињање писма о репресалијама које је Милутин уручио Урсу и које је овај приликом закључења случаја предао Дубровчанима. Мада је сасвим извесно да је реч о Милутиновом писму насловљеном на *љубљеног жупана Твртка*, за такву тврдњу може се понудити и додатни доказ у виду претпоставке да је Ђорђе Николајевић ово писмо у својој збирци поставио одмах иза Милутинове повеље из 1289. године управо зато што је оно чувано заједно са Урсовом изјавом из 1294, са којом га је Савин Бундић својевремено донео из Котора.³⁰

²⁸ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, бр. 58, 59.

²⁹ Оваквом схватању Урсове изјаве можда је допринео штур и у суштини нетачан регест под којим је издата: „Мир и пријатељство између Котора и Дубровника“.

³⁰ Околност да је документ који у његовој збирци следи писму Николајевић датован 1292. годином не оповргава нужно ову претпоставку јер је реч о погрешно датованом препису Душанове повеље за манастир Светих арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму. Први документ после тога јесте сасвим поуздано датована повеља Стефана Дечанског од 25. марта 1326. године.

Дакле, Милутиново писмо жупану Твртку и изјава Урса Перклуза јесу документи који стоје на почетку, односно крају једног истог случаја. Испоставило се да тај случај ипак није окончан онако како је нагађао Мошин – споразумом на станку између жупана Твртка и Дубровчана у пролеће 1285. године. Напротив, ствар је потрајала још скоро пуну једну деценију, све док сам оштећени појединац у непосредном додиру са представником дубровачких власти није одустао од даљих потраживања. Истом приликом одиграо се и чин преласка Милутиновог „поверљивог писма“ у руке Дубровчана, који су га, заједно са Урсовом завршном изјавом, сачували до тренутка када га је Николајевић уврстио у своју збирку. Међутим, осим што решава Мошиново питање о начину на који је документ ове врсте доспео у руке Дубровчана, новоуспостављена веза између Милутиновог писма и Урсове изјаве омогућава да се сагледају још неки аспекти Урсовог случаја који имају шири значај за истраживање српске средњовековне прошлости. Међу њима се посебно истичу два – присуство личности као што је био Урсо Перклузо у српској средини и установа репресалија као састојак међународних односа немањихке Србије.

У својој изјави, Урсо Перклузо каже да је из Транија, приморског града у Апулији, тридесетак км северозападно од Барија. Још од 11. века Трани је био изузетно значајна лука на трговачким, ходочасничким и крсташким путевима између западне Европе и Леванта. О његовој поморској традицији речито сведочи податак да је управо у њему настао најстарији сачувани европски средњовековни поморски законик. Ипак, пошто је у првој половини 13. века под владарима из немачке династије Хоенштауфен доживео највећи процват, после преласка јужне Италије под власт француске лозе Анжу град почиње да опада, како због лошег односа нових господара према његовој великој и привредно веома важној јеврејској заједници, тако и због уопште тешких прилика у којима се анжујска држава наша после избијања рата са Арагонцима око Сицилије 1282. године. У недостатку конкретних података, појава Урса Перклуза у Србији управо у ово време могла би се повезати са неповољним развојем догађаја у његовој постојбини. Овоме у прилог ишао би и очигледно дугорочан карактер његовог боравка – поред чињенице да његова позната делатност у српској држави обухвата раздобље од десет го-

дина, на то указује и податак да је он у Котору имао статус житеља (*habitor*), који је у средоземним комунама тог доба даван стално настањеним странцима. Опет, он по свему судећи није био Јеврејин, а вероватно ни прогоњени преступник или политички неистомисљеник, јер би онда свакако изабрао неко сигурније уточиште од не много удаљеног приморја српске државе, којим је тада управљала краљица-мајка Јелена, позната по својим пријатељским везама са анжујским двором.³¹ Стога у трагању за разлогом његовог доласка у Котор можда најпре треба помишљати на пословне мотиве, тим пре јер је промет добара и људи између источне и западне обале јужног Јадрана већ тада био врло жив.³²

Ако се прихвати да је Урсо био пословни човек, онда се намеће питање каквим се пословима он бавио. У Милутиновом писму стоји да су Дубровчани запленили Урсу лађу **з добиткомъ**. Пошто је тим изразом у средњовековној Србији означаван иметак уопште, али и трговачка роба у ужем смислу, па чак и жива стока,³³ намеће се закључак да је Урсо био трговац. Међутим, у документу из 1294. године, сам Урсо је у овом погледу поприлично неодређен за једног трговца – *и све што сам на тој лађи имао* – али зато пловило које му је заплењено описује као *ligno armato*. Мада су у средњовековној латинштини источне јадранске обале изрази изведени из именице *arta* у поморском контексту често означавали бродску опрему у најширем смислу свега што је потребно за пловидбу,³⁴ Буторац, Лучић и Маловић-Ђукић јединствени су у тумачењу овог израза у његовом класичном значењу, узимајући да је овде реч о наоружаној лађи. Ако је Урсо Перклузо заиста имао приватну наоружану лађу – и то вероватно не баш малу, судећи по употреби речи *lignum* уместо, на пример, *barcha* – онда то у датом времену и поднебљу упућује на две могућности. Прво, можда се радило о трговачком пловилу по-

³¹ Уп. К. Јиречек, *Историја Срба I*, 181–182, 193; *Историја српског народа I*, Београд 1981, 354 (С. Ћирковић).

³² Уп. М. Поповић-Раденковић, *Прилог економској историји Дубровника. Трговачки односи с јужном Италијом*, Зборник Филозофског факултета у Београду 5-1 (1960) 189–267.

³³ *Лексикон српског средњег века*, (Ђ. Тошић).

³⁴ Уп. *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae I, Zagrabiae* 1969, 68–69.

себно припремљеном за одбрану због несигурности коју је у ширем приобаљу јужне Италије изазивао рат између арагонске и анжујске морнарице, праћен за ратне прилике уобичајеним порастом пиратерије. С друге стране, не може се искључити ни могућност да је сам Урсо био пират. Подаци извора указују да се његови земљаци из Транија нису устезали од таквих подухвата,³⁵ а ни његове очигледно добре везе са српским двором не говоре нужно против тога – пирати су и у то време често уживали подршку јавних власти, усклађујући своју пљачкашку делатност са њиховим политичким интересима.³⁶ У том смислу, могло би се помишљати на то да је Урсо био нека врста „поморског најамника“ који је служио Милутину против Византије, тада заједничког непријатеља Србије и напуљских Анжујаца.

Ма колико заводљиво, гомилање претпоставки без чврстог ослоњања у изворима ипак не сме да баци у засенак поуздана сазнања, а она у случају Урса Перклуза садрже довољно упечатљивих појединости. Прво, он је био дошљак из значајног градског средишта у јужној Италији, који је у једном раздобљу свестраног и бурног развоја средоземног света одабрао да се дугорочно настани у Котору, у држави Немањића. Друго, потпуно у складу са традицијом свог завичаја, он је у новој средини развио делатност везану за поморство и при том постао толико успешан да је имао у власништву најмање једну потпуно опремљену, ако не и наоружану лађу.³⁷ Треће, у склопу те своје делатности остварио је такве везе са немањићким властима да је сам краљ Милутин, судећи по завршним речима његовог писма жупану Твртку, осећао снажну обавезу да му помогне, па чак и грижу савести што помоћ није била бржа и делотворнија. Ови чиниоци трајности, значаја и утицаја, који су очигледно пратили Урсо-

³⁵ Један трогирски трговац жалио се 1291. године напуљском краљу да су му извесни Винћенцо из Транија и његови другови *на пиратски начин* одузели барку с робом – В. Макушев, *Итаљанскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянској исторіи* II-III, Записки ИАН 19 (1871), прил. 3, 53.

³⁶ Пример сарадње анжујских власти са пиратима наводи М. Поповић-Раденковић, *Прилог*, 206.

³⁷ У то време у приморју немањићке државе обична барка могла је вредети 120 перпера или пет-шест просечних коња – *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 292.

во присуство у српској средини између 1284. и 1294. године, снажно указују на могућност да је то присуство постојало и пре и после ових граничних датума. Ипак, у оскудној изворној грађи било је могуће наћи само један слабашан траг – међу бројним именима становника Котора забележеним у два сачуваним которским нотарским књигама из немањихког раздобља, које обухватају године од 1326. до 1337, налази се и извесни Грубе Урсов, поменут у више десетина записа, укључујући и његов тестамент сачињен 3. новембра 1330. Из ових записа јасно је да се радило о значајном пословном човеку, који је изгледа трговао сребром, задужујући се код поверилаца Млечана за своте веће од 1 000 перпера и сарађујући, додуше као млађи партнер, са таквим которским величинама попут Трипе Буће. Такође, он је био и земљопоседник, са већим бројем винограда у ближој и даљој околини града. Надживели су га брат Пасквал, који је био свештеник, супруга Брата, синови Трифун и Басе и једна кћер удата за припадника которске властееоске породице Бугон. Мада ниједан од расположивих података не омогућава да се поуздано установи да је отац овог Грубе Урсовог био баш Урсо Перклузо из Транија, можда се за ту заводљиву претпоставку може рећи да не би била сасвим без основа.³⁸

Расветљавајући само делимично лик Урса Перклуза, документи везани за његов случај много исцрпније приказују деловање немањихке државе у поступку примене репресалија. Жалба оштећеног појединца властима сопствене заједнице као почетни корак тог поступка није, додуше, изричито забележена, можда зато што је између ње и покретања репресалија очигледно прошло неко време током којег су чињени покушаји да се случај реши на други начин – писменим захтевима српског краља Дубровчанима да надокнаде штету. Ипак, сам податак да су власти тако рано преузеле водећу улогу у поступку указује да је и код њих и код оштећеног поданика постојала свест да се ради о питању које није само лично, већ пре свега међудржавно.³⁹ То потврђује и чињеница да су репресалије ко-

³⁸ А. Mayer, *Monumenta Catarensis* I, Zagreb 1951, и II, Zagreb 1980, према регистрима, под *Grube Ursi*.

³⁹ Да оваква свест није увек била присутна, нарочито међу простијим светом, сведоче примери приватних репресалија које су српски поданици са-

начно покренуте званичним писаним налогом којим владар поверава спровођење репресивних мера нижем органу власти, као и околност да су у преговорима са дубровачком страном који су започели већ после неколико месеци водећу улогу, уместо оштећеног Урса, имали жупан Твртко и његови посланици као овлашћени представници српске државе. С друге стране, суштинска повезаност случаја са једним приватним лицем није могла да буде поништена – она се огледа у томе да је Милутин свој налог Твртку у ствари уручио Урсу, који га је потом лично однео поповском жупану (*тамо посла краљевство ми Урсету*), поднео га на увид и потом задржао код себе као доказ свог права на репресалије. Управо Урсова предаја тог документа Дубровчанима 8. децембра 1294. године симболично је означила окончање случаја. Но, ни тај чин није прошао без учешћа државне власти. Оно је најочигледније изражено у навођењу Милутиновог намесника у Котору, кнеза Доброја, и тројице судија, највиших званичника которске општине, као сведока у Урсовој писаној изјави. Међутим, чини се да је још значајније то што је у тексту изјаве садржана Урсова обавеза да више неће покретати питање одштете ни пред српским краљем ни *пред било којим другим бароном или судијом, односно ректором* – упркос призвуку уопштености, ови последњи изрази у датом случају могу да се схвате као подсећање на улогу коју су у њему имали жупан Твртко и которске општинске власти. Најзад, висока казна која је предвиђена за случај да Урсо прекрши презете обавезе такође је требало да буде исплаћена *господину краљу*. На тај начин, као што је својевремено јемчила Урсу да ће штета која му је нанесена бити надокнађена, српска државна власт сада је постала јемац да се овај дуготрајни спор, на који је коначно стављена тачка, више неће обнављати.

Осим самог поступка спровођења, примена репресалија у случају Урса Перклуза поставља и веома занимљиво питање начина на који је немањихка држава у политичком смислу руковала овим веома осетљивим средством. Наиме, као мера која је претила да без праве кривице тешко погоди сваког појединца који би дошао у додир са неком скупином о чије се чланове неки његов земљак прет-

мостално и самовољно предузимали против Дубровчана – *Канцелариски и нотариски списи*, бр. 18, 25.

ходно огрешлио, репресалије су уносиле општу несигурност у додире између различитих заједница. У свету зрелог средњег века у којем су пробуђени трговински токови учинили да је успешна привредна делатност све више признавана као кључни састојак укупне државне моћи, таква несигурност није била пожељна. Отуд већ први уговори немањихких владара са њиховим најзначајнијим трговинским партнерима Дубровчанима укидају овај обичај у међусобним односима.⁴⁰ Ипак, у својој основној намени средства којим се намирује претрпљена штета и уједно врши притисак на другу страну да врати или надокнади одузето, репресалије су могле да буду веома делотворне. Из тог разлога, упркос начелним договорима, појединци и власти широм средњовековне Европе наставили су да и даље повремено посежу за њима.

Присуство свести о сложеној природи репресалија као средства међународних односа у немањихком државном врху назире се већ у Милутиновим покушајима да спор реши без њих, путем писмених захтева за одштету. У ствари, стиче се утисак да се српски владар касније кајао што је пружио и превише прилика овом „меканом“ приступу. Ако је кајања заиста било, оно није утицало на српског владара да после доношења одлуке о преласку на репресалије оде у другу крајност. Напротив, предузете су чак две мере да се умање могуће лоше последице примене овог средства. Прво, с обзиром на то да је налог за спровођење репресалија подразумевао да се Урсо лично упути жупану Твртку, као и да приликом окончања спора десет година касније Урсо није имао никакав други документ који би предао Дубровчанима, може се закључити да су репресалије биле ограничене само на територију под Твртковом управом. Друго, у самом налогу Милутин је изричито нагласио да Твртко треба да плени само оне Дубровчане који долазе у његову област *по својим пословима*, док оне који долазе да тргују треба да пропусти. Могло би се помислити да је овим двоструким ограничењем оштрица репресалија

⁴⁰ Уп. уговоре Стефана Немање из 1186. и Стефана Немањића из око 1215. године – V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU 283 (1951) 52–53; К. Јиречек, *Уговор Стефана Првовјенчаного с Дубровчанима*, Гласник СУД 47 (1879) 309.

била сасвим отупљена. Ипак, то није био случај јер је за њихово спровођење изабрана управо област у суседству Дубровника у којој су многи Дубровчани имали „својих послова“ у виду пашњака за стоку и засада винограда и других пољопривредних култура. Такође, поступак покретања репресалија у којем је, ако се уваже Мошини закључци, владар лично написао налог и послао га непосредном извршиоцу по особи која је била најзаинтересованија за успех подухвата, обезбедио је постизање веома значајног чиниоца изненађења. Уосталом, брзина са којом су Дубровчани ступили у преговоре са Твртком сведочи о томе да су их мере српске стране озбиљно погодиле.

Судбина тих преговора и даљи ток поступка репресалија после пролећа 1285. године остају непознати услед десетогодишње празнине која убрзо потом настаје у записима дубровачке канцеларије. Урсова изјава из 1294. године да Дубровчанима даје *коначан отпуст и опроштај* за отету лађу и ствари као да указује да штета још увек није била надокнађена у потпуности, али да је он одлучио да се задовољи оним што је дотад добио. На такву одлуку најпре га је могао навести губитак подршке српског краља који је у неком тренутку закључио да овај дуготрајни спор почиње да непотребно оптерећује његову државничку делатност. Штавише, можда би се тај тренутак могао везати за већ помињане повеље које су Милутин и Јелена издали Дубровчанима 1289. године, јемчећи им несметано уживање *земаља, орања и винограда* које су држали под Урошем I, дакле, управо оно што им је Твртковим репресалијама било онемогућено.

Чак и са оваквим епилогом, у светлу свог деловања у случају Урса Перклуза немањићка Србија из последњих деценија 13. века приказује се као озбиљан државни организам са владарем којег одликује истанчан осећај за вођење спољне политике. Током различитих фаза кроз које је случај пролазио, до изражаја долазе свест о одговорности за судбину једног свог, макар и усвојеног, поданика, способност да се постигне равнотежа између енергичне борбе за његове интересе и шире потребе да се не ометају привредни токови, а на крају и политички прагматизам, који претпоставља добробит заједнице захтевима појединаца, макар они били и сасвим оправдани. Истовремено, у позадини се на тренутке веома јасно оцртава тех-

ничка страна државништва, уобличена у одговарајуће управне радње које, између осталог и писаним средствима, обезбеђују складно деловање различитих нивоа власти. Укратко, на готово сваком истраживачком кораку кроз случај Урса Перклуза виде се наговештаји високих достигнућа немањићке политичке културе. На тај начин, ова својевремено свакако нижеразредна епизода у животу државе Немањића, захваљујући срећној околности што су сачувани извори који омогућавају сагледавање већине кључних делова њеног тока, поприма значај достојан истраживачке пажње.

Nebojša Porčić

THE URSO PEKLUSO AFFAIR

Summary

By establishing hitherto unnoticed links between a Serbian and a Latin document from the Dubrovnik archives it became possible to reconstruct the course of an international affair that took place from 1284 to 1294 and involved Serbia, Dubrovnik and Kotor. In 1284, one Urso Percluso, native of Trani in southern Italy but resident in Kotor, was granted letters by the Serbian king Stefan Uroš II Milutin, giving him the right to reprisals against the inhabitants of Dubrovnik who had taken from him an armed vessel. The reprisals, carefully planned by Milutin so as to minimize their disruptive effects on commerce between Serbia and Dubrovnik, were carried out quite fiercely by Tvrtko, lord of the župa of Popovo, prompting the Dubrovnik authorities to start negotiations. However, the affair dragged on and it seems that at some point, possibly in 1289, Milutin withdrew his support from Urso, who in 1294 finally made an agreement with Dubrovnik by which he renounced all further claims. Besides correcting earlier views that had linked the capture of Urso's vessel to a supposed maritime war between Dubrovnik and Kotor in the late 1280s, this new reconstruction of the affair draws attention to the phenomenon of trans-Adriatic immigrants in the coastal region of medieval Serbia and provides valuable information regarding the functioning of the Serbian state apparatus and general political culture in the late 13th century.